

Kazimierz Piasecki

Cywilnoprawne problemy ochrony konsumentów ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień procesowych

---

Palestra 22/8(248), 13-25

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAZIMIERZ PIASECKI

Cywilnoprawne problemy ochrony konsumentów ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień procesowych

W artykule autor przedstawia zakres prawnej problematyki ochrony konsumenta. Następnie omawia podstawowe instytucje prawa cywilnego, które mogą być wykorzystane w celu ochrony interesów konsumenta. Po uwagach dotyczących innych systemów prawnych autor analizuje niektóre z instytucji cywilnoprosesowych, które mogą służyć ochronie interesów poszczególnych konsumentów i konsumentów jako pewnej zbiorowości. W podsumowaniu swoich rozważań autor przedstawia niektóre propozycje de lege ferenda.

Ochrona prawna konsumenta¹ jest jednym z elementów obowiązującego porządku społeczno-ekonomicznego i prawnego. Problematyka ta jest przedmiotem coraz żywszego zainteresowania także w Polsce.² Cały mechanizm prawnoinstytucjonalny ochrony interesów konsumenta, obejmujący ochronę indywidualnego interesu osób fizycznych i jednostek gospodarczych oraz niezbędne rozwiązania generalne dotyczące ogółu konsumentów w najszerszym tego słowa znaczeniu, funkcjonuje w określonych warunkach społeczno-gospodarczych. Najistotniejszym faktem w tej dziedzinie jest, gdy chodzi o Polskę, to, że gospodarka ma charakter uspołeczniony i planowy.³ U podstaw ochrony w tych warunkach leżą unormowania zawarte w Konstytucji PRL (art. 4), podkreślające, że celem działalności Państwa jest coraz lepsze zaspokajanie potrzeb obywateli. Podłoże tej ochrony w odniesieniu do indywidualnego konsumenta stanowi także ochrona własności osobistej. W związku z tym te dwie dyrektywy można traktować jako dyrektywy interpretacyjne w obrębie prawa cywilnego (art. 4 k.c.), mogące służyć ochronie uzasadnionych interesów konsumentów. Albowiem właśnie w tym kontekście może być podjęta próba wykształcania metod ochrony konsumenta jako podmiotu słabszego w obrocie handlowo-usługowym, co bynajmniej nie musi prowadzić do tworzenia idei prymatu interesów konsumentów.

---

¹ Pojęciu „konsument” w niniejszych rozważaniach — zgodnie z przyjętą już konwencją w piśmiennictwie — należy nadawać szerokie znaczenie, obejmujące nie tylko osoby fizyczne, ale także jednostki gospodarcze uczestniczące w obrocie handlowo-usługowym.

² Por. w szczególności B. Kordasiewicz: Problemy funkcjonowania systemu ochrony interesów konsumentów w Polsce, PiP 1978/3/163 (sprawozdanie dotyczące zorganizowanej w dniach 21 i 22.XI.1977 r. konferencji poświęconej ochronie konsumentów); sprawozdanie C. Starościak: Ochrona konsumenta (Konferencja naukowa w IPIP PAN), PiP 1977/11/156; E. Łętowska: Ochrona konsumenta z punktu widzenia polityki prawa, PiP 1978/4/16).

³ Co do potrzeby zabezpieczenia interesów konsumenta w warunkach gospodarki socjalistycznej — patrz B. Piasna: Powstanie i rozwój instytucjonalnych form ochrony interesów konsumentów w Polsce Ludowej, RPEiS 1971/4/135; J. Łętowski: Verbraucherschutz in Polen — Rechtslage, Wirklichkeit und Zukunft, „Rechtszeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 1976/3—4/656.

Z tych ogólnych, wstępnych założeń wynikać muszą także pewne konsekwencje w zakresie reżymów prawnych ochrony konsumenta zarówno w dziedzinie prawa cywilnego, jak i w dziedzinie prawa procesowego cywilnego. Ochrona jednak konsumenta, zwłaszcza w obecnym stanie rzeczy, powinna być — jeżeli pragnie się ją postawić we właściwy i nowy sposób — rozwiązana kompleksowo przez stworzenie zintegrowanego przez wszystkie dyscypliny prawne systemu jurydycznego, który by obejmował prawo cywilne i inne gałęzie prawa, problemy organizacyjne oraz zagadnienia dotyczące funkcjonowania instytucji wymiaru sprawiedliwości i techniki rozstrzygania sporów. Niezbędne jest zatem współdziałanie przede wszystkim takich dyscyplin, jak prawo cywilne, prawo administracyjne,⁴ prawo karne⁵ oraz prawo pracy⁶ — i to zarówno w sferze legislacyjnej, teoretycznej, jak w sferze praktyki dnia powszedniego. Każdej z wymienionych dyscyplin powinny odpowiadać stosowne — żywotne i dynamiczne w swej efektywności — formy procesowe, zapewniające realne wyegzekwowanie obowiązków.

Przy rozważaniu tej problematyki należy brać pod uwagę dwie zasadnicze sfery ochrony konsumenta:

1) ochronę konsumenta w sensie fizycznym (ochronę jego zdrowia, integralności fizycznej i życia),

2) ochronę interesów ekonomicznych konsumenta bez względu na wchodzące w grę konkretne stosunki prawne.

Jeśli chodzi o typy tej ochrony, to można tu wyodrębnić ochronę tzw. repulsywną i za pomocą tzw. metod kreatywnych. W pierwszym wypadku chodzi o ochronę zmierzającą do powstrzymania od działań godzących w konsumenta lub przewidującą niekorzystne następstwa i sankcje na wypadek podjęcia tego rodzaju działań. Metody kreatywne zaś polegają na tworzeniu takich warunków ekonomicznych, organizacyjnych i socjalnych, które nie sprzyjają podejmowaniu działań powodujących naruszenie interesów konsumenta.⁷ Na całokształt problematyki ochrony konsumenta składają się następujące sfery zagadnień:

- a) funkcjonowanie instytucji prawa cywilnego, które mogą być wykorzystane w celu zapewnienia ochrony konsumentów,
- b) samokontrola gospodarki (producenta), obejmująca zagadnienia normalizacji, bezpieczeństwa i ochrony zdrowia oraz jakości produktów,
- c) organizacja konsumentów,
- d) reprezentacja interesów konsumentów,
- e) informacja handlowa i tzw. wychowanie konsumentów,

⁴ Prawo administracyjne za pomocą różnych dostępnych mu metod może wpływać na stworzenie warunków ochrony konsumentów w dziedzinie bardziej „fundamentalnej” niż sfera działania prawa cywilnego. Chodzi tu zwłaszcza o działalność Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Państwowej Inspekcji Handlowej, Inspekcji Żywnościowej, Inspekcji Nasiennej. Minister Handlu Wewnętrznego i Usług może wydawać decyzje w sprawie zakazu zakupu i sprzedaży przez jednostki gospodarki uspołecznionej towarów wykazujących szczególnie niską jakość (uchwała nr 355 RM z dnia 19.XI.1958 r. w sprawie zapewnienia właściwej jakości towarów przeznaczonych na zaopatrzenie ludności — M.P. Nr 77, poz. 450).

⁵ Prawo karne odgrywa pewną rolę zarówno w zakresie zapobiegania działaniu na szkodę konsumentów [patrz T. M a j e w s k i: Ochrona mienia społecznego i interesów gospodarczych PRL w orzecznictwie karnym („Sąd Najwyższy na straży interesów Państwa i praw obywateli”), Warszawa 1975, s. 175], jak i w celu zapewnienia właściwej produkcji towarów (patrz J. M a r e c k i: Problem ochrony konsumenta przed produkcją złej jakości, PiP 1965/2/195).

⁶ Do poprawy jakości produkcji i usług może się przyczynić także prawo pracy przez egzekwowanie odpowiednio wysokich wymagań względem pracowników (patrz art. 78, 82 i 100 § 1 kodeksu pracy).

⁷ E. Ł ę t o w s k a: Ochrona konsumenta z punktu widzenia polityki prawa, PiP 1978/4/120).

- f) ochrona sądowa interesów konsumentów,
- g) ochrona (kontrola) administracyjna itd.⁸

Spośród tej wielopłaszczyznowej problematyki prawnej ochrony konsumentów na plan pierwszy wysuwa się problematyka związana z funkcjonowaniem poszczególnych instytucji prawa cywilnego, a przede wszystkim instytucji uregulowanych w kodeksie cywilnym. Z punktu widzenia prawoporównawczego polski cywilistyczny system ochrony konsumenta należy uznać za tradycyjny. Nie eksponuje się w nim w jakiś szczególnie celowościowy, świadomy sposób idei ochrony konsumentów, jak to się czyni np. w kodeksie cywilnym czechosłowackim⁹ czy też w kodeksie cywilnym NRD.¹⁰ Nie ma również poza kodeksem cywilnym żadnych ustaw szczególnych wprowadzających — na wzór innych systemów prawnych — rozwiązania legislacyjne pozostające pod znakiem ochrony konsumentów. Z tego stanu rzeczy wynika postulat zdynamizowania prawa cywilnego pod kątem widzenia wzmocnienia ochrony konsumentów za pomocą instytucji prawa cywilnego, co jest ułatwione między innymi dzięki możliwości skonstruowania odpowiednich dyrektyw dotyczących wykładni i stosowania prawa cywilnego (patrz art. 4 Konstytucji PRL i art. 4 k.c.). Prawo cywilne może i powinno być traktowane jako narzędzie kontroli społecznej produkcji, redystrybucji i obrotu cywilnoprawnego oraz związanych z nimi problemów poziomu i jakości produkcji. Intensyfikacja roli prawa cywilnego i cywilistyki jest możliwa także i w tej dziedzinie przede wszystkim dlatego, że prawo cywilne jest szczególnie przydatne do rozwiązywania problemów dnia codziennego, które w znacznej mierze tworzą praktykę społeczno-gospodarczą, kształtując w widoczny sposób poziom samego obrotu cywilnego i przedmiotów nim objętych. Jest rzeczą oczywistą, że założeniem prawa cywilnego nie jest statyczna obrona i ochrona pewnego *status quo* w stosunkach społeczno-gospodarczych. Prawo cywilne może się przystosowywać do nowych założeń społeczno-gospodarczego rozwoju społeczeństwa (art. 4 k.c.). Stosowanie i realizacja przepisów prawa cywilnego może w efekcie wyrażać się w podniesieniu poziomu wyrobów i jakości usług, a w każdym razie może stanowić ważny czynnik zintegrowanego współdziałania, o którym już była wyżej mowa. Ochronie interesów konsumenta według obowiązującego prawa służą następujące instytucje: rękojmia za wady (art. 556 i nast. k.c.), gwarancja (art. 557 i nast. k.c.), odpowiedzialność kontraktowa na zasadach ogólnych, odpowiedzialność z tytułu czynów niedozwolonych, wady oświadczenia woli, zakaz z nadużywania prawa podmiotowego.

Rękojmia za wady przy sprzedaży może pośrednio wywierać wpływ na poprawę jakości produkcji oraz intensyfikację staranności przy czynnościach związanych z obrotem handlowo-usługowym. Ma ona jednak bezpośrednie znaczenie dla ochrony interesów nabywców ze względu na to, że stanowi odpowiedzialność, która ma charakter bezwzględny i opiera się w zasadzie na konstrukcji ryzyka.¹¹ Jej funkcja bowiem sprowadza się do zaostrzenia odpowiedzialności sprzedawcy za wady rzeczy (przedmiotu świadczenia) w porównaniu z odpowiedzialnością według zasad ogól-

⁸ Por. E. von Hippel: Verbraucherschutz, Tübingen 1974, s. 14. Na temat samokontroli w sferze produkcji patrz N. Reich, K. Tonner, H. Wegener: Verbraucher und Recht, Göttingen 1976, s. 205.

⁹ Kodeks cywilny CSRS z 1964 r. swą czwartą część poświęcił usługom, w znacznej mierze uwzględniającym w sposób dość konkretny interesy konsumentów. Por. monograficzne omówienie usług Z. Kratochvíl: Služby v občanskem pravu, Praga 1965.

¹⁰ Por. w szczególności M. Posch: Zum Verhältnis von Rechten und Pflichten im neuen Zivilrecht, „Staat und Recht“ 1975, nr 2, s. 107 i nast.

¹¹ J. Skąpski: W opracowaniu zbiorowym: System prawa cywilnego — Prawo zobowiązań — Część szczegółowa, Ossolineum 1976, s. 118.

nych. Jest to odpowiedzialność niezależna od wiedzy sprzedawcy o istnieniu wady. Przy określaniu pojęcia wady fizycznej rzeczy — w celu zapewnienia realnej ochrony konsumentów — należy się posługiwać kryterium użyteczności rzeczy¹². Przy ocenie rzeczy z tego punktu widzenia należy mieć na względzie polskie normy i normy branżowe.¹³ Nieuzasadnione byłoby jednak nadawanie w każdym wypadku rozstrzygającego znaczenia tym normom (zwłaszcza normom branżowym), jeżeli z punktu widzenia technologicznego musiałyby one być uznane za nie odpowiadające wymaganiom w zakresie jakości towaru, ocenianej pod kątem widzenia ochrony życia i zdrowia użytkowników. W tym zakresie nie można także abstrahować od celu oznaczonego w umowie lub wynikającego z okoliczności i przeznaczenia rzeczy. Spośród licznych orzeczeń Sądu Najwyższego zawierających wykładnię przepisów kodeksu cywilnego o rękojmi za wady fizyczne rzeczy i z reguły służących ochronie interesów konsumentów wymienić należy zwłaszcza orzeczenie z dnia 19.XI.1973 r. II CR 512/73 (OSNCP 1974/10/169) oraz orzeczenie z dnia 21.III.1977 r. III CZP 11/77 (OSNCP 1977/8/132). W myśl pierwszego orzeczenia fakt, że jednostka wyspecjalizowana w zakresie obrotu rzeczami określonego rodzaju wprowadza do obrotu także używane rzeczy (pojazdy), nie zwalnia jej od obowiązków ciążących na niej z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy i od dalszych konsekwencji z tego wynikających. Według zaś drugiego z wymienionych orzeczeń określona w art. 566 § 1 k.c. odpowiedzialność sprzedawcy za wady fizyczne rzeczy sprzedanej odnosi się także do rzeczy używanych, nie obejmuje ona jednak odpowiedzialności za takie zmniejszenie wartości lub użyteczności rzeczy, które jest normalnym następstwem jej prawidłowego używania.¹⁴

Drugą samodzielną obok rękojmi formę zabezpieczenia interesów nabywców w wypadku wystąpienia wad fizycznych nabytej rzeczy stanowi gwarancja przy sprzedaży¹⁵. Instytucja ta następcza szereg trudności w praktyce i jest w związku z tym przedmiotem słusznej krytyki w piśmiennictwie prawniczym.¹⁶ Wiąże się to zwłaszcza z tym, że w kodeksie cywilnym przyznano pierwszeństwo gwarancji przed odpowiedzialnością z tytułu wad rzeczy w ramach rękojmi. Odmienne niż przy rękojmi wybór sposobu wykonania zobowiązania z tytułu gwarancji należy do sprzedawcy, chyba że z treści gwarancji lub z okoliczności wynika, że uprawnionym co do wyboru jest nabywca.¹⁷ W każdym razie na uwagę z rozważanego punktu widzenia zasługuje stanowisko Sądu Najwyższego, że do dochodzenia roszczeń na podstawie gwarancji nie jest konieczne zachowanie warunków, od których zależy odpowiedzialność z tytułu rękojmi (patrz orzeczn. SN z dnia 9.I.1970 r. II CR 593/69, OSNCP 1970, poz. 187 oraz z dnia 29.XI.1970 r. I CR 65/70, OSNCP 1971, poz. 113). Według tych orzeczeń do dochodzenia roszczeń z tytułu gwarancji nie mają zastosowania terminy prekluzyjne z art. 568 k.c., przewidziane dla roszczeń kupującego z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy; wobec braku przepisów szczególnych, do dochodzenia roszczeń wynikających z tytułu gwarancji mają zastosowanie ogólne terminy przedawnienia (art. 117 i nast. k.c.). Według uchwały z dnia 21.III.1975 r. III CZP 10/75 (OSNCP 1976/3/33) prawo dochodzenia przed sądem roszczeń

¹² J. Skąpski, op. cit., s. 128.

¹³ J. Skąpski, op. cit., s. 127.

¹⁴ Nie służy ochronie interesów konsumentów uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 19.V.1969 r. III CZP 5/68 (OSNCP 1970, poz. 117), według której „sąd nie może na podstawie art. 117 § 3 k.c. nie uwzględnić upływu terminów przewidzianych w art. 568 § 1 k.c. do dochodzenia uprawnień z tytułu rękojmi za wady fizyczne sprzedanej rzeczy.”

¹⁵ Patrz C. Zuławska: Gwarancja przy sprzedaży, Warszawa 1975.

¹⁶ J. Skąpski, op. cit., s. 152.

¹⁷ J. Skąpski, op. cit., s. 155.

z umowy gwarancyjnej nie jest uzależnione od zakończenia postępowania reklamacyjnego przewidzianego w tej umowie.

Istotne znaczenie z punktu widzenia właściwej ochrony interesów konsumentów ma prawidłowe rozstrzygnięcie spornej kwestii dotyczącej stosunku między ochroną konsumenta wynikającą z rękojmi za wady fizyczne rzeczy i z tytułu gwarancji — z jednej strony a odpowiedzialnością sprzedawcy lub producenta na zasadach ogólnych odpowiedzialności kontraktowej lub deliktowej — z drugiej. Jak słusznie zwrócił na to uwagę J. Majorowicz¹⁸, Sąd Najwyższy jeszcze pod rządem kodeksu zobowiązań wyjaśnił, że według art. 331 k.z. — niezależnie od odpowiedzialności z tytułu rękojmi — sprzedawca ponosi odpowiedzialność za wszelką szkodę według zasad ogólnych odpowiedzialności kontraktowej lub deliktowej¹⁹. Zapatrywanie to, mimo nieco odmiennego sformułowania art. 566 § 1 k.c., zostało przyjęte przez Sąd Najwyższy również obecnie. W uchwale z dnia 30.I.1970 r. III CZP 102/69 (OSNCP 1970, poz. 176) Sąd Najwyższy uznał, że inwestor, który utracił roszczenie z tytułu rękojmi za wady, może dochodzić od wykonawcy roszczeń odszkodowawczych opartych na zasadach ogólnych (art. 471 i nast. k.c.). Podobnie według uchwały z dnia 7.VIII.1969 r. III CZP 120/68 (OSNCP 1970, poz. 218) utrata uprawnień z tytułu rękojmi na skutek upływu terminów przewidzianych w art. 563 i 568 k.c. nie pociąga za sobą utraty roszczeń odszkodowawczych z art. 566 § 1 zdanie pierwsze k.c.

W praktyce wyłoniła się potrzeba bezpośredniego wciągnięcia producenta do kręgu osób ponoszących odpowiedzialność wobec konsumenta z racji szkód wyrządzonych wprowadzeniem na rynek produktu złej jakości. Tak więc w dziedzinie odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych przyjęto w orzecznictwie Sądu Najwyższego (orzec. z dnia 6.II.1963 r. 2 CR 96/62, OSNCP 1964, poz. 95 i z dnia 28.IV.1964 r. II CR 540/63, OSNCP 1965, poz. 32), że z reguły odpowiedzialność za wprowadzenie do obrotu wadliwego przedmiotu, często niebezpiecznego dla zdrowia i życia nabywcy, powinna obciążać producenta. W wyjątkowych jednak wypadkach (jeśli chodzi o samochody importowane z zagranicy), gdy np. pozwanie wytwórcy utrudnia fakt, że ma on swoją siedzibę za granicą, uzasadnione jest, aby jego miejsce jako pozwanego zajęła centrala handlu zagranicznego, która wprowadziła produkt na rynek krajowy, lub sprzedawca; w wypadku takim nabywca samochodu może opierać swoje roszczenia przeciwko sprzedawcy na zasadzie odpowiedzialności kontraktowej lub deliktowej.

Istotne znaczenie w omawianym przedmiocie ma wykładnia dokonana w orzeczeniu z dnia 28.VI.1972 r. II CR 218/72 (OSNCP 1972/12/228), według której producent i sprzedawca ponoszą względem nabywcy odpowiedzialność za szkodę powstałą wskutek niedostatecznego ostrzeżenia nabywcy o grożącym mu niebezpieczeństwie, związanym z użyciem nabywanej rzeczy, oraz wskutek niezapewnienia kupującemu jednoczesnego nabycia właściwych urządzeń ochronnych lub skorzystania z nich — ze względu na ich niedostępność w ogólnym obrocie handlowym.

Ochronie interesów konsumentów służy właściwe ustosunkowanie się do wszystkich wypadków (zwłaszcza w sferze usług) wyłączania odpowiedzialności w drodze

¹⁸ J. Majorowicz: Ochrona interesów gospodarczych PRL w orzecznictwie cywilnym („Sąd Najwyższy na straży interesów Państwa i praw obywateli”); Warszawa 1975, s. 191.

¹⁹ Patrz także J. Skąpski, op. cit., s. 147. Por. także: S. Sołtysiński: Odpowiedzialność producenta wobec konsumenta za szkody wyrządzone wprowadzeniem do obrotu rzeczy z wadami, „Studia Cywilistyczne” 1970, nr XV, s. 115; S. Sołtysiński: Ochrona prawna konsumenta, PiP 1971/12/991); Z. Wasiaś: Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez rzecz niebezpieczną — Zakres obowiązków konsumenta, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1977/17/60.

narzucanej kontrahentom klauzuli wyłączającej odpowiedzialność za zaginięcie rzeczy oddanych do pralni chemicznej²⁰ i wyłączenia odpowiedzialności za wady rzeczy przecenionych. Tego rodzaju klauzule powinny być uważane za sprzeczne z zasadami współzycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.). W ten sam sposób w uzasadnionych wypadkach należy potraktować postanowienia niektórych regulaminów umownych, na których dławiącą rolę w zakresie ochrony konsumentów słusznie zwrócono uwagę w piśmiennictwie prawniczym.²¹

W istocie rzeczy jako narzędzie ochrony konsumentów pomyślane zostały w dziedzinie usług kary umowne²². Jednakże ich wdrażanie w praktykę nasuwa duże opory, pomijając już skomplikowane problemy związane ze stosowaniem odpowiednich przepisów i z tzw. miarkowaniem kar umownych. W każdym razie w tym zakresie istotne znaczenie ma utrwalone w orzecznictwie zapatrywanie, według którego wynikający z umowy obowiązek zapłacenia kary umownej nie może być całkowicie wyłączony (orzecz. z dnia 2.VI.1970 r. II CR 187/70, OSNCP 1970, poz. 214).

Za służące ochronie interesów konsumentów musi być uważane stanowisko składu siedmiu sędziów SN zajęte w uchwale z dnia 26.X.1972 r. III CZP 48/72 (OSNCP 1973, poz. 23), zgodnie z którą w razie dostarczenia w stosunkach między jednostką gospodarki społecznej a inną osobą — zamiast sprzedanej rzeczy dotkniętej wadą fizyczną — rzeczy wolnej od wad ani przepisy o rękojmi, ani przepisy o gwarancji nie uzasadniają obowiązku zapłacenia przez kupującego wynagrodzenia za zgodne z przeznaczeniem zużycie wymienionej rzeczy, przy czym nie jest dopuszczalne nałożenie na kupującego takiego obowiązku w drodze umowy.

W systemie środków prawnych ochrony konsumenta pewną rolę mogą odgrywać przepisy o wadach oświadczenia woli i uchylaniu się od skutków oświadczenia woli, a w szczególności przepisy o błędzie (art. 84 k.c.). Praktyka jednak nie dostarcza tu żadnych pouczających przykładów.²³

Ochrona konsumenta, jako podmiotu słabszego niejako z istoty rzeczy, narzuca możliwość stosowania w uzasadnionych wypadkach art. 5 k.c. z powołaniem się na odpowiednie konkretne zasady współzycia społecznego.

Cały ten, wymagający niewątpliwie pod wieloma względami udoskonalenia, system środków cywilnoprawnych ochrony konsumenta pozostaje w dużej mierze systemem statycznym, jeżeli nie towarzyszy mu odpowiednia praktyka społeczna ochrony, przejawiająca się w odpowiednich formach procesowych i organizacyjnych. Z tego też względu szczególnego znaczenia nabiera cały zespół zagadnień organizacyjnych i procesowych ściśle związanych z programem ochrony interesów konsumentów. Na wagę tych zagadnień wskazuje i ustawodawstwo, i piśmiennictwo prawnicze wielu krajów. W dziedzinie ochrony konsumentów przedmiotem ochrony jest z istoty rzeczy interes jednostki i interes społeczny. Te dwa czynniki wymagają uwzględnienia w płaszczyźnie zarówno materialnoprawnej jak i procesowej. Odpowiednio do faktu uspołecznienia produkcji uspołecznieniu powinna podlegać ochrona prawna interesów konsumenta. Nastąpić to może także w sferze rozwiązań o charakterze procesowym. Potrzeba takiego rodzaju ujęcia jest uzasadniona tym, że konsument jest stroną słabszą także pod względem możliwości dochodzenia swoich uprawnień i roszczeń. Słusznie stwierdza to J. Skąpski mówiąc, że mimo zastrzeżonej odpowiedzialności sprzedawcy okazuje się, iż w obecnych czasach sama

²⁰ Patrz w szczególności OSN 1955 I 4.

²¹ E. Łętowska: Wzorce umowne — Ogólne warunki, wzory, regulaminy umów, Warszawa 1975, s. 156, 199, 250.

²² J. Majorowicz, op. cit., s. 196.

²³ Por. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska: Wady oświadczenia woli w polskim prawie cywilnym, Warszawa 1973, s. 112 i nast.

cywilnoprawna ochrona kupującego, nawet przy uwzględnieniu instytucji gwarancji, nie zabezpiecza w sposób należyty interesów osób kupujących. Ich kontrahentem, a więc potencjalnym przeciwnikiem procesowym, jest nadto z reguły potężna jednostka gospodarcza, dysponująca środkami ułatwiającymi obronę (np. zorganizowana obsługa prawna, możliwość ponoszenia kosztów sporu, a w tym także kosztów odpowiednich ekspertyz, brak zainteresowania w szybkim zakończeniu procesu itp.).²⁴ Nie można tu abstrahować od faktu, że jeżeli nawet problemy ochrony prawnej konsumenta są w prawie cywilnym rozwiązane na odpowiednio wysokim poziomie, to z tego nie wynika jeszcze skuteczność realizacji uprawnień i skuteczność — pożądana społecznie — ochrony prawnej konsumentów. Założeniem skuteczności ochrony są i powinny być dynamiczne formy procesowe zapewniające taką właśnie ochronę, obejmujące technikę ochrony praw i odpowiednie mechanizmy oraz organy zapewniające ochronę. W tym właśnie kontekście dochodzi się do problematyki idei, konstrukcji prawnych, instytucji i problemów występujących w innych systemach prawnych.

Na podstawie zagranicznych systemów prawnych można ukazać różnorodne modele i warianty wchodzących w rozważanym zakresie w grę rozwiązań i problemów. W ten sposób można sobie wyrobić wstępnie pogląd na ewentualne drogi rozwoju koncepcji prawnych w Polsce. Ogólnie można stwierdzić, że zasób inwencji w zakresie rozwiązań procesowych w szerokim sensie tego terminu jest w analizowanych systemach prawnych dość szeroki. Należy przy tym odnotować występujący tu także problem pluralizmu i ekwiwalentności różnych rozwiązań.

Ochrona konsumentów ujmowana w nowy sposób także w sferze procesowej (w szerokim sensie), charakteryzująca się ułatwieniami i udogodnieniami w zakresie dochodzenia roszczeń i składania skarg, występuje w szczególności w następujących krajach: Kanadzie, Japonii, Szwecji, Norwegii, Danii, Austrii, Holandii, Anglii. Instytucja, która odgrywa istotną rolę w dziedzinie ochrony konsumentów zarówno gdy chodzi o stronę organizacyjną, instytucjonalną, jak i procesową, jest *ombudsman* konsumentów w Szwecji i w innych krajach skandynawskich.²⁵ Jego zadaniem jest także procesowa ochrona interesów konsumentów. Sądem specjalnie powołanym do rozstrzygania spraw związanych z ochroną konsumentów w Szwecji jest sąd do spraw rynku.²⁶ Działa on w formach procesowych zbliżonych w zasadzie do ogólnych sądowych form procesowych. W celu zapewnienia ochrony konsumenta tworzy się bardziej poręczne, dostosowane do swoich zadań postępowania szczególne (specjalne). Zamiarem jest tu uproszczenie postępowania, jego przyspieszenie, obniżenie kosztów sądowych i procesowych. Sądami działającymi według podobnych zasad są np. amerykańskie (USA) *small claims courts*.²⁷ W niektórych stanach Australii utworzone zostały *Consumer's claims tribunals* w celu udostępnienia konsumentom ochrony sądowej. Stosowana jest w nich nieformalna w miarę możliwości procedura. Charakterystyczne jest tu skłanianie stron do ugo-

²⁴ J. Skąpski, op. cit., s. 119.

²⁵ Por. zwłaszcza: U. Bernitz: *Schwedisches Verbraucherschutzrecht*, „*RabelsZeitschrift*” 1976/3—4/597; M. Cappelletti (przy współpracy B. Garth i N. Trocker): *Access to Justice — Comparative General Report*, „*RabelsZeitschrift*” 1976/3—4/696; J. Hellner: *The Consumers Access to Justice in Sweden*, „*RabelsZeitschrift*”, 1976/3—/733; M. Cappelletti: *La protection d'intérêts collectifs et de groupes dans le procès civil (Métamorphose de la procédure civile)*, „*Revue intern. de dr. com.*” 1975/3/581; W. B. Dufwa: *Responsabilité du fait des produits en droit suédois*, „*Revue intern. de dr. comp.*” 1977/3/556; H. Stenberg: *L'ombudsman suédois pour les consommateurs*, „*Revue intern. de dr. comp.*” 1974/1/77.

²⁶ U. Bernitz, op. cit., s. 598; B. W. Dufwa, op. cit., s. 556; M. Cappelletti; *La protection (...)*, jw. s. 581.

²⁷ E. von Hippel, op. cit., s. 94. Patrz co do Szwecji — J. Hellner, op. cit., s. 74K.

dowego załatwienia sprawy.²⁸ W zakresie organizacji sądownictwa proponuje się wprowadzenie osób, znających problemy ochrony konsumentów, do składów orzekających.²⁹ W niektórych krajach utworzono specjalne organy pozasądowe ochrony konsumentów. I tak w Szwecji funkcjonuje Państwowy Generalny Urząd Reklamacyjny, który wypowiada się w formie ekspertyz, mających raczej charakter zaleceń.³⁰ W Australii utworzono tzw. biura ochrony konsumentów, których funkcją jest między innymi przyjmowanie skarg konsumentów.³¹

Kategorią procesową, która odegrała istotną rolę w ochronie konsumentów, zwłaszcza w USA, jest *class action*.³² Ma ona na celu zapewnić ochronę interesu zbiorowego, który dość wyraźnie występuje w sprawach dotyczących ochrony konsumentów. Jest to środek ochrony sądowej (powództwo) „reprezentacji interesów grupowych konsumentów”. Idea ochrony interesów zbiorowych konsumentów stanowi także punkt wyjścia dla różnych koncepcji powagi rzeczy osądzonej w USA. W celu zapewnienia ochrony zbiorowości konsumentów proponuje się rozciągnięcie skutków powagi rzeczy osądzonej na korzyść innych konsumentów, którzy znajdują się w takiej samej jak powód sytuacji, a którzy nie wytoczyli powództwa.³³ Ochronie konsumenta służą także różnego rodzaju pozasądowe postępowania. Należy tu wymienić między innymi działające na zasadzie parytetu instytucje rozstrzygające spory między klientami a warsztatami z zakresu usług naprawczych³⁴ oraz postępowania rozjemcze w określonych gałęziach gospodarki w Szwajcarii³⁵. Istnieje ponadto wiele specjalnych organizacji mających na celu ochronę interesów indywidualnych konsumentów (*Verbraucherzentrale, Citizen's Advice Bureaux*).³⁶ Odnotować należy także związki konsumentów nastawione na ich ochronę.³⁷ Różnorodne problemy procesowe (w szerokim sensie) ochrony konsumentów znajdują wyraz w różnego rodzaju aktach i dokumentach, jak np. w Europejskiej Karcie Konsumentów.³⁸

Na tym tle można przedstawić ogólną charakterystykę stanu prawnego obowiązującego w Polsce. W świetle rozwiązań przyjętych w innych systemach prawnych polski system prawny, jeśli chodzi o ochronę konsumentów, należy uznać za system „klasykny”, tradycyjny, co — trzeba przyznać — nie jest modelem odosobnionym we współczesnym prawie. Niczego istotnie nowego w zakresie ochrony konsumentów nie wprowadzono do ustawodawstwa polskiego. Nie ma też w kodeksie postępowania cywilnego żadnych norm — z założenia — nastawionych specjalnie na ochronę konsumenta. W tym celu mogą być tylko wykorzystane powszechne, ogólne środki oraz mechanizmy prawnoprocesowe i organizacyjne, przewidziane dla

²⁸ D. J. Harland: Consumer Protection in Australia, „RabelsZeitschrift” 1976/3—4/646.

²⁹ N. Reich i inni, op. cit., s. 255.

³⁰ U. Bernitz, op. cit., s. 598.

³¹ D. J. Harland, op. cit., s. 631.

³² Patrz bliżej na ten temat: M. Cappelletti i inni, op. cit., s. 700; Cappelletti: La protection (...), jw., s. 587; E. von Hippel: Verbraucherschutz, jw., s. 92; E. von Hippel: „RabelsZeitschrift” 1976/3—4/585; N. Reich i inni, op. cit., s. 228; H. Smit: La procédure civile comme instrument de réforme sociale, „Revue intern. de dr. comp.” 1976/3/445.

³³ M. Cappelletti i inni, op. cit., s. 694; M. Cappelletti: La protection (...), s. 592.

³⁴ E. von Hippel: Verbraucherschutz, jw., s. 97.

³⁵ E. von Hippel: Verbraucherschutz, jw., s. 101.

³⁶ E. von Hippel: Verbraucherschutz, jw., s. 101.

³⁷ Patrz na ten temat N. Reich i inni, op. cit., s. 221.

³⁸ Patrz w szczególności G. Alpa: La responsabilité du fabricant dans les projets de droit uniforme, „Revue intern. de dr. comp.” 1977/3/560. Patrz także E. von Hippel: Verbraucherschutz, jw., s. 161, 171, 222, 254 co do innych aktów i dokumentów.

wszystkich sporów cywilnoprawnych. Dlatego otwarta jest możliwość wykorzystania różnych wariantów rozwiązań prawnych przyjętych w innych systemach prawnych (oczywiście po dokonaniu odpowiednich weryfikacji z punktu widzenia ideologii prawa socjalistycznego).

Ochrona sądowa interesów konsumentów oparta jest w chwili obecnej wyłącznie na inicjatywie podmiotu bezpośrednio zainteresowanego. Brak jakiegoś szczególnego bądź choćby uprzywilejowanego reżymu ochrony konsumentów. Uzyskane korzystne rozstrzygnięcie sądowe, jeżeli towarzyszyć mu będzie sformułowanie ogólnego problemu prawnego dotyczącego ochrony konsumentów, może mieć tylko walor precedensu korzystnego dla innych konsumentów, którzy się znaleźli w podobnej sytuacji. Takie rozstrzygnięcie w razie udostępnienia go przez środki masowego przekazu innym osobom może być zarazem czynnikiem edukacji konsumenta, podniesienia poziomu jego świadomości prawnej w tym zakresie. Pozasądowe postępowania reklamacyjne tylko z wieloma zastrzeżeniami mogłyby być uznane za podyktowane interesami konsumentów. Niezależnie od tego pozostaje dość elastyczny system środków społecznego oddziaływania, który przyczynia się do stworzenia atmosfery sprzyjającej ochronie konsumenta także w sferze prawa.³⁹

Położenie akcentu na ideę ochrony konsumentów może — przy odpowiedniej polityce ochrony prawnej — prowadzić także do podniesienia poziomu prawnego ochrony interesów konsumenta przez wykorzystanie istniejących ogólnych form i technik ochrony procesowej interesów konsumenta. „Inwencje” w ramach obowiązującego prawa procesowego mogłyby polegać na wielu przedsięwzięciach zmierzających do dynamizacji całej procedury cywilnej i jej odpowiednich instytucji. Prawidłowe rozwiązania natury praktycznej mogą być osiągnięte przy założeniu, że będzie należycie kojarzony interes ogólny z interesem jednostkowym.

W ramach nie pozbawionej uzasadnienia idei edukacji konsumentów w celu zapewnienia im efektywnej ochrony może być wykorzystany art. 5 k.p.c. dotyczący obowiązku pouczeń ze strony sądu rozpoznającego sprawę, w której w grę wchodzi interes konsumenta. W tym zakresie w pełni zachowuje swój walor stanowisko Sądu Najwyższego zajęte w uchwale Zgromadzenia Ogólnego z dnia 15.VII.1974 r. Kw. Pr. 2/74 (OSNCP 12/74/203). Otóż jak zostało to stwierdzone ze względu na rozległość i złożoność regulacji prawnych (a tak się sprawa przedstawia — co należy podkreślić — gdy chodzi o sytuację konsumenta), sądy powinny z urzędu udzielać uczestnikom postępowania wyczerpujących informacji nie tylko wtedy, gdy przepisy szczególne bezwzględnie do tego zobowiązują, ale także wówczas, gdy jest to potrzebne zarówno do uzyskania od uczestników postępowania oświadczeń i dowodów koniecznych do należytego rozstrzygnięcia sprawy, jak i do stworzenia możliwości korzystania ze swych uprawnień przez samych uczestników postępowania. Odpowiednie przepisy proceduralne pozostają w ścisłym związku z realizacją zasady rzeczywistego równouprawnienia uczestników postępowania i powinny być stosowane zwłaszcza wobec osób nieporadnych, występujących bez pomocy adwokata, oraz w sprawach o szczególnej wadze społecznej. Oczywiście, jak to zaznaczył Sąd Najwyższy, omawiana informacja nie może wprawdzie dotyczyć treści czy kierunku rozstrzygnięcia „co do istoty sprawy”, przewidywanej *in concreto* wykładni prawa materialnego lub oceny merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy, jednakże pomoc w sensie ogólnym ze strony składu orzekającego, zwłaszcza we wstępnej fazie postępowania, może i powinna — stosownie do okoliczności — dotyczyć także pewnych kwestii prawnych, jak np. tego, że w grę zamiast roszczeń z tytułu rękojmi czy też gwarancji może wchodzić odpowiedzialność na zasadach

³⁹ Patrz bliższe rozważania na ten temat J. Łętowskiego, op. cit., s. 663.

ogólnych, albo tego, jakie fakty w ramach podstawy powództwa strona powinna przy określonym żądaniu przytoczyć, itd. W szczególnych okolicznościach, gdy sprawa jest skomplikowana pod względem prawnym, a strona nie uświadamia sobie stopnia trudności jurydycznych sprawy, sąd powinien zwrócić stronie uwagę na celowość wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie adwokata z urzędu, jeżeli istnieją ku temu podstawy procesowe (art. 117 k.p.c.), albo na celowość ustanowienia pełnomocnika z wyboru w osobie adwokata.

Ogólne znaczenie należy przypisać z rozważanego punktu widzenia instytucji sygnalizacji unormowanej w art. 4 k.p.c. i w art. 26 ustawy o Sądzie Najwyższym, zwłaszcza gdy problemy ochrony konsumentów traktować się będzie jako zjawisko społeczne mieszczące się w ostatecznym wyniku także w sferze dążeń do udoskonalenia produkcji i jej jakości, mając zarazem na względzie sprzężenie zwrotne między prawidłowo stosowaną sankcją cywilną a jej prewencyjnym oddziaływaniem na producenta. Punktem wyjścia w tej materii mogą być dyrektywy stosowania art. 4 k.p.c. zawarte w uchwale Zgromadzenia Ogólnego z dnia 15.VII 1974 r. Kw. Pr. 2/74 (OSNCP 12/74/203). Z przepisem tym łączy się działalność profilaktyczna sądów. Działalność sądów nie powinna się ograniczać tylko do rozpoznawania konkretnych spraw i likwidowania powstałych już konfliktów, ale także obejmować działalność profilaktyczną. Ujawnianie między innymi źródeł konfliktów społecznych w toku toczącego się postępowania sądowego przez informowanie o nich organów nadrzędnych powinno się przyczyniać do zapobiegania w przyszłości procesom sądowym. Ścisłe przestrzeganie przez sądy obowiązku sygnalizacji — jak to podkreślił Sąd Najwyższy — akcentuje wychowawczą rolę sądu i jego twórczą ingerencję w dziedzinie ulepszania zarządu mieniem społecznym. Należycie pojmowana i prowadzona przez sądy działalność sygnalizacyjna powinna dotyczyć także dziedzin pozostających dotychczas poza jej zasięgiem oraz powinna być kierowana nie tylko do organów nadrzędnych, lecz również do szerszego kręgu adresatów, gdy względy celowości za tym przemawiają. Nie potrzeba szczególnie natarczywie dowodzić, że te ogólne dyrektywy z powodzeniem mogą być wykorzystane do ochrony interesów konsumentów w tych wszystkich wypadkach, gdy konsumenci (większa ich liczba) zostaną pokrzywdzeni produkcją złej jakości, a względy społeczne nakazują zastosowanie odpowiednich środków organizacyjnych mających na celu zapobieżenie tego rodzaju produkcji wadliwej. Produkcja złej jakości w ogóle, a już w szczególności masowa produkcja dotknięta wadami musi być na pewno uznana za społecznie szkodliwe zjawisko, które uzasadnia w pełni sygnalizowanie o tym kierownikom właściwych resortów i jednostek nadrzędnych nad niedbalymi społecznie zakładami pracy.

Ochronie interesów konsumentów może i powinna służyć instytucja udziału prokuratora w procesie cywilnym. Według art. 7 k.p.c. prokurator może żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, jak również wziąć udział w każdym toczącym się postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego między innymi ochrona praw obywateli, interesu społecznego. Nie powinno budzić wątpliwości, że w przeważającej liczbie spraw związanych z ochroną konsumentów będzie chodziło o ochronę praw obywateli. W ramach aktualnych form udziału prokuratora w procesie cywilnym, w uzasadnionych wypadkach prokurator mógłby wytoczyć powództwo na rzecz oznaczonego konsumenta poszukującego ochrony sądowej (art. 55 k.p.c.). Licząc się z realnymi możliwościami udziału prokuratorów w procesie cywilnym, można sugerować wytaczanie powództw w poważniejszych sprawach, i to w sprawach tego rodzaju, gdzie w efekcie chodziłoby o przeciwstawienie się masowej produkcji dotkniętej wadami, co można by między innymi osiągnąć przez uzyskanie odpowiednich rozstrzygnięć sądowych na skutek powódz-

twa prokuratora. W niektórych sprawach, w których w grę wchodzi ochrona konsumentów, może być pożądanym udział prokuratora w procesie cywilnym na zasadzie art. 60 § 1 k.p.c. z własnej jego inicjatywy. Stosownie do okoliczności sąd może uznać udział prokuratora za konieczny (art. 59 k.p.c.), jeżeli może to przyczynić się do prawidłowego i sprawnego rozstrzygnięcia sprawy. Zdynamiczowanie przepisów k.p.c. o prokuratorze w procesie cywilnym może niewątpliwie nastąpić przez odpowiednie nastawienie organów prokuratury do potrzeby „uspołecznienia” idei ochrony konsumentów.

W procesach obejmujących roszczenia z tytułu gwarancji, rękojmi czy też dotyczących odpowiedzialności na podstawie deliktowej lub kontraktowej występują niekiedy dość skomplikowane zagadnienia natury podmiotowej na skutek tego, że nie w każdym wypadku powód, który dochodzi ochrony, może być dostatecznie zorientowany co do tego, jaki podmiot powinien on wskazać jako stronę pozwaną. Z tej też racji istotne znaczenie z rozważanego punktu widzenia mogą odegrać — i w istocie odgrywają — przepisy o przekształceniach podmiotowych procesu po stronie pozwanej.⁴⁰ W tym zakresie może mieć znaczenie zarówno zamiana strony pozwanej uregulowana w art. 194 § 1 k.p.c., jak i ta forma przekształcenia podmiotowego procesu, której konsekwencją jest rozszerzenie procesu pod względem podmiotowym (art. 194 § 3 k.p.c.) na skutek wezwania na wniosek powoda dalszych pozwanych. Praktyka sądowa poucza, że w prawidłowej realizacji tych przepisów ważną rolę przypada tu inicjatywie sądu w ramach art. 5 k.p.c.

Podniesieniu efektywności procesowej ochrony konsumentów może sprzyjać prawidłowo ukształtowana przez judykaturę interwencja uboczna (art. 76 i nast. k.p.c.). Tymczasem orzecznictwo w tym zakresie, nie wyłączając Sądu Najwyższego, odnosi się do tej instytucji procesowej, o dużym przecież walorze społecznym, niechętnie.⁴¹ Waloru społecznego tej instytucji można się dopatrywać w tym, że stosunki prawne ze względu na ich rozmaite relacje między sobą odzwierciedlają ściśle związki społeczne między różnymi podmiotami. Uspołecznienie w tym sensie procesu cywilnego przez umożliwienie nie tylko stronom współudziału w kształtowaniu procesu i tych elementów, które prowadzą do jego prawidłowego rozstrzygnięcia, mogłyby odegrać niemałą rolę w sprawach dotyczących roszczeń konsumentów. Klasycznym przykładem mógłby tu być na przykład udział producenta po stronie pozwanej sprzedawcy. Przy szerszej zaś interpretacji pojęcia interesu prawnego pod względem przedmiotowym i podmiotowym można by bronić zapatrywania, że po stronie powoda, przynajmniej w niektórych wypadkach, celowe byłoby dopuszczenie innych konsumentów pozostających w tej samej kłopotliwej sytuacji, albo nawet przedstawicieli organizacji społecznych, z którymi dana osoba jest związana.

W celu szybkiego zlikwidowania sporów powinna być wykorzystana tak silnie eksponowana formalnie w k.p.c. instytucja ugody sądowej (art. 10 i 223 § 1 oraz art. 184—186 k.p.c.). Na ważne znaczenie ugody wskazuje uchwała Zgromadzenia Ogólnego z dnia 15.VII.1974 r. Kw. Pr. 2/74 (OSNCP 12/74/203), w której podkreślono, że stanowi ona najlepszy — ze społecznego punktu widzenia — sposób zakończenia sprawy, gdyż prowadzi do wygaśnięcia konfliktu, z którego mogłyby powstawać następne spory. Zawarcie ugody usuwa potrzebę prowadzenia

⁴⁰ Patrz K. Piasecki: Podmiotowe przekształcenia procesu po stronie pozwanej (Z problematyki postępowania przed sądem pierwszej instancji), NP 1967/9/1097.

⁴¹ Por. w szczególności orzeczenie z dnia 30.V.1969 r. II CZ 54/69 (OSPİKA 1971/2/32) z krytyczną glosą J. Klimkowicza, tamże oraz orzeczenie z dnia 15.IV.1971 r. I CZ 49/71 (OSPİKA 1973/4/76) z krytyczną glosą K. Korzana, tamże.

postępowania dowodowego, wydania i uzasadniania wyroku oraz rozpoznawania środków odwoławczych. Tego rodzaju walory ugody powodują, że sądy powinny zachęcać do ich zawierania. Należy do tego dodać, nawiązując do swoistości rozważanej obecnie problematyki, że w istocie rzeczy konflikty między konsumentami a sprzedawcami i producentami nie mają charakteru konfliktów antagonicznych, których nie można by przy dobrej woli i wzajemnym zrozumieniu swoich interesów przewycięzać za pomocą ugody sądowej, jeżeli strony preferują rozwiązywanie swoich sporów pod patronatem sądu (por. art. 223 § 2 k.p.c. odwołujący do art. 203 § 4 k.p.c., przewidującego kontrolę cofnięcia powództwa i ugody przez sąd orzekający).

Niektóre z procesów „konsumenckich” nasuwają trudne problemy dowodowe. Z tej też racji pożądane jest prawidłowe pojmowanie ciężaru dowodu (art. 6 k.c.), spełniającego dwie zasadnicze funkcje: funkcję dynamizowania postępowania dowodowego w systemie obowiązywania zasady kontradiktoryjności oraz funkcję polegającą na określeniu wyniku merytorycznego sporu w sytuacji krytycznej, gdy strona nie udowodni faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. W tym ostatnim wypadku pewną korektę przynosi obowiązek w niektórych wypadkach działania sądu z urzędu. W nawiązaniu do tego należy zwrócić uwagę na dawno już wypowiedziane zapatrywanie Sądu Najwyższego, że jeżeli tylko strona przeciwna (pozwany) ma dostęp do określonych środków dowodowych, to powinna je ujawnić i przedstawić bez względu na to, czy na niej spoczywa ciężar twierdzenia i dowodzenia. Stanowisko to jest szczególnie przydatne wówczas, gdy dowody (np. dotyczące procesów technologicznych i innych zagadnień technicznych) są w posiadaniu producenta.

Z tym zespołem zagadnień łączy się problem domniemań faktycznych (art. 231 k.p.c.), które zapobiegają w wielu sytuacjach trudnościom wynikającym z braku dowodów bezpośrednich. Domniemania faktyczne odgrywają szczególną rolę w procesach o szkody na osobie spowodowane niebezpiecznymi właściwościami rzeczy. Ogólnie można powiedzieć, że nie ma potrzeby sięgania do tzw. dowodu *prima facie*, wywodzącego się z technik dowodowych procesu według *Common Law*. Nie pozbawione znaczenia jest w tych procesach, jeżeli one się powtarzają, wykorzystanie materiału dowodowego (zwłaszcza opinii biegłych) zebranego w innym podobnym procesie.⁴²

Poziom orzecznictwa sądowego w omawianych sprawach można podnieść przez wprowadzanie do składów orzekających sądów wyspecjalizowanych ławników (np. pracowników wielkich przedsiębiorstw o dużej kulturze technicznej). Jest to tylko kwestia właściwego doboru ławników. Istotne znaczenie ma także zapewnienie wyspecjalizowanej pomocy prawnej ze strony adwokatów i radców prawnych. W każdym razie pożądane byłoby także podniesienie poziomu wiedzy prawniczej u biegłych z zakresu techniki, przynajmniej w zakresie takich instytucji prawnych, jak rękojmia, gwarancja itd., co mogłoby się przyczynić do wydawania przez biegłych celniejszych opinii w konkretnym procesie. Prawidłowo także może ukształtować pozycję konsumenta w procesie — zwłaszcza w sprawach o większe wartości — ułatwienie w zakresie zwolnienia od kosztów sądowych, zwłaszcza w tych wypadkach, w których w grę wchodzi wysokie koszty ekspertyzy, ten sam skutek może też zapewnić prawidłowa decyzja w zakresie zaliczek na biegłego. Charakterystycznym przykładem ochrony interesów konsumenta jest orzeczenie z dnia 8.X.1976 r. I CZ 69/76 (OSNCP 1977/5—6/94), według którego w wypadku gdy kupujący dochodzi na podstawie rękojmi za wady lub gwarancji wydania zamiast rze-

⁴² Patrz K. Piasecki: Wykorzystanie w postępowaniu cywilnym materiału dowodowego zebranego w sprawie karnej, Pal. 1971/12/17.

czy sprzedanej rzeczy wolnej od wad, wówczas wartość przedmiotu sporu wyraża się nie w kwocie równej wartości rzeczy wolnej od wad, lecz w różnicy między wartością tej rzeczy a wartością sprzedanej rzeczy wadliwej.

Studia nad całokształtem problematyki prawnej ochrony konsumenta narzucają potrzebę sformułowania pewnych propozycji dotyczących wprowadzenia nowych instytucji procesowych i nowych rozwiązań organizacyjnych. W piśmiennictwie socjalistycznym, a zwłaszcza radzieckim, podkreśla się doniosłą rolę sądowych form procesowych jako wypróbowanych technik rozstrzygania sporów.⁴³ Biorąc pod uwagę ten istotny element ustosunkowania się do procedury sądowej, można proponować nowe rozwiązania prawne natury ściśle procesowej i organizacyjnej, zwłaszcza jeśli założy się konieczność stworzenia pozasądowych „instytucjonalnych ram ochrony konsumenta”,⁴⁴ które by umożliwiły reprezentację — w procesie zbiorowych, ale zarazem rozproszonych — interesów konsumentów. Temu celowi mogłyby służyć wyspecjalizowana organizacja społeczna. Z punktu widzenia wyspecjalizowanych organów orzekających narzucałaby się potrzeba stworzenia wyspecjalizowanych zespołów adwokackich. Również prokuratorzy powinni być instytucjonalnie wykorzystani do ochrony interesów zbiorowych i indywidualnych konsumentów; niezbędne byłyby tu odpowiednie normy procesowo-organizacyjne. Specjalizacja mogłaby (m. zd. powinna) odnosić się także do sądów. Temu celowi mogłoby służyć także stworzenie uproszczonego trybu postępowania swoistego, w miarę możliwości w znacznej mierze odformalizowanego, począwszy od fazy wszczęcia postępowania, a skończywszy na wykonaniu orzeczenia. Można także rozważać obligatoryjną fazę wstępną o charakterze koncyliacyjnym; w ten sposób wiele spraw, przy właściwym stosunku sądu i stron, mogłoby się kończyć z pożytkiem społecznym za pomocą ugody. Skład sądu orzekającego w tych sprawach mógłby też pozostawać pod znakiem specjalizacji sędziów i ławników. Pożyteczne mogłoby być także ustanowienie instytucji doradcy sądu do spraw technicznych.

⁴³ Patrz np. P. E. Niedbajło i W. M. Gorszeniewa (red.): Juridiczeskaja processualnaja forma — Teorija i praktika, Moskwa 1976, s. 178.

⁴⁴ S. Sołtysiński: Ochrona praw konsumenta, PiP 1971/12/906.

ADAM SZPUNAR

Ochrona prawna kultu osoby zmarłej

Autor analizuje szczegółowo orzecznictwo dotyczące prawa członków najbliższej rodziny do pochowania osoby zmarłej i pamięci po niej. Orzecznictwo przyjmuje istnienie w tym zakresie dobra osobistego i określa warunki cywilnoprawnej ochrony. Akceptując w zasadzie to stanowisko, autor wysnuwa wnioski z ustalonych tez, zgłaszając zastrzeżenia co do niektórych sformułowań w poszczególnych orzeczeniach.

Należy zacząć od kilku słów wyjaśniających przedmiot niniejszych rozważań. Są one poświęcone cywilnoprawnej ochronie przysługującej w tym zakresie członkom najbliższej rodziny zmarłego. Nasuwa się wstępne pytanie, czy przepisy prawa cywilnego mogą tutaj znaleźć zastosowanie. Jak wiadomo, wyliczenie dóbr osobi-